

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO : 171

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI TOPLULUĞU

I. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI SEMPOZYUMU

(PROF. DR. TUNCA KORTANTAMER HATIRASINA)

25-26 MAYIS 2007 KAYSERİ

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Öğr. Gör. Abdülkadir DAĞLAR

Arş. Gör. Kezban PAKSOY

Okt. Zehra GÜMÜŞ

KAYSERİ – 2009

SURÛRÎ'NİN ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I HAYÂL'DEKİ ŞERH METODU VE HURÛFİLİK YANSIMALARI

Bilal ELBİR*

Giriş

Şerhler, İslâm kültür ve edebiyatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Kelime anlamı olarak “açma, yarma, genişletme, keşf etme, izâh etme ve açıklama”¹ anlamlarına gelen şerh, birçok sahayı ilgilendiren bir özellik taşımaktadır.

İslâm dünyasında tefsîr çalışmaları şerh türü için kaynak kabul edilir. Tefsîr, Kur'ân-ı Kerîm'i hakkıyla anlamaya çalışma çabalarının bir ürünüdür. Şerhler, hadis, kelâm, fıkıh, mantık, hey'et, sarf, nahiv, belâgat gibi dînî ve ilmî içerikli eserler hakkında kaleme alındığı gibi manzum ve mensur edebî eserler için de kaleme alınmışlardır.²

Osmanlı hükümdarlarıyla, şehzadelerin Türkçe'ye rağbet göstermeleri tercüme ve şerh tarzındaki çalışmaları arttırmıştır. Orhan Gazi zamanında Mustafa b. Muhammedî adında bir ilim erbâbı Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Bey adına Türkçe “Sûre-i Yâsin Tefsiri” yazmış ve himaye görmüştür.³

Osmanlı medreselerinde verilen eğitim içerisinde şerh çok önemli bir yer tutmaktadır. Aritmetikte Bahâüddin el- Âmilî'nin Hulâsatü'l-Hisâb'ına yazılmış şerhin, geometride Şemsüddin es-Semerkindî'nin Eşkâlü't-Te'sîs'ine Kadızâde er-Rûmî'nin yazdığı şerhin, astronomide el-Çağminî'nin el-Mulahhas fi'l-Hey'e'sine yine Kadızâde'nin yazdığı şerhin, tıpta İbni Sînâ'nın El-Kânûn adlı eserine yazılmış şerhlerin, fizikte Esîrüddîn el-Ebherî'nin Hidâyetü'l-Hikme'si ile Necmüddîn el-Kâtibî'nin Hikmetü'l-Ayn'ına yazılmış şerhin ders kitabı olarak okutuldukları bilinmektedir.⁴

Manzum ya da mensur olarak yapılan metin şerhi çalışmalarında ortak bir özellik olduğunu söylemek mümkündür: “Bir metnin, daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması. Bu kanaat başkaları tarafından paylaşılsa da

* Öğr. Gör. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Demirci Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, MANİSA.

¹ Mustafa Bin Şemseddin Ahterî, Ahterî Kebîr, İstanbul, 1310, s.434.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ankara, 1988, s.23-30.

³ Mustafa Bilge, İlk Dönem Osmanlı Medreseleri, İst., 1984, s.8.

⁴ İzgi, Cevat, Osmanlı Medreselerinde Riyazi ve Tabii İlimlerin Eğitimi, (İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1994, s. 23.

paylaşılmasa da, bir metni açıklamaya başlayan kişi, onu bazı kişilerden veya herkesten daha iyi anladığı kanaatine sahiptir.”⁵

Metin şerhi çalışmalarında bir ekol oluşturan Ali Nihat Tarlan ise, şerh çalışmalarında asıl amacın duymak değil, anlamak olduğunu ifade etmiştir.⁶

XVI. yüzyıl Türk edebiyatı içerisinde nesir sahasında birçok eser verilmiştir. Bu eserlerin büyük çoğunluğunu dînî nitelikteki eserler teşkil etmektedir. Şeyhü'l-İslâm Zembilli Ali Cemâlî Efendi, Ebussu'ûd Efendi, Kemâlpaşazâde Şemseddin Ahmed ve Gelibolulu Mustafa Sürûrî devrin önemli ilim adamlarındandır. Şerh yapan kişinin hem dile vâkıf olması hem de konuya vâkıf olması gerekmektedir. Güçlü bir “şârih”⁷ olabilmek için Arapça, Farsça bilmek en temel şarttır. İslâmî ilimleri ve belâgatı iyi derecede bilmek metni çözümleyebilmek için gerekli unsurlardandır.

Türk edebiyatında bu yüzyılda çok önemli şârihler yetişmiştir. Gelibolulu Sürûrî, Mustafa Şem’î, Lâmi’î Çelebi, Ahmed Sûdî şârihlerin önde gelenlerindendir.

Mustafa b. Muslihiddîn Sürûrî (öl.969/1561), XVI. Yüzyılın en velûd şârihlerinden birisidir. Dînî ve edebî birçok esere şerh yazmıştır. Şerh-i Hidâye, Şerh-i Merâh, Haşiye-i Tefsîr-i Kâdî Beyzâvî, Şerh-i Buhârî dînî ve ilmî nitelikteki şerhlerden bazılarıdır. Tıp ve gramer sahasında da birçok şerh Sürûrî tarafından yazılmıştır. Edebî olarak şerh ettiği eserler şunlardır: Gülistân, Bûstân, Hâfız Dîvânı, Şebistân-ı Hayâl, Mu’ammâ-yı Câmî, Mu’ammâ-yı Âlî ve Mesnevî’dir. Mesnevî’yi şerhinden sonra şârih-i Mesnevî ünvanıyla adlandırılmıştır.

Bu yüzyılda edebî şerhlerin dışında da şerh yazılmıştır. Dînî özellik taşıyan şerhlerin yazılması, edebî şerhlere göre daha önceki dönemlerde başlamıştır. XVI. yüzyılın dînî şerh örneklerinden birisi de Muhammed b. Muhammed el-Cezûlî (öl.870/ 1456) nin dua ve salavatla ilgili olarak Arapça yazılmış olan Delâilü'l-Hayrât adlı eserinin, İzmitli Kara Davud (öl.948/ 1541-1542) tarafından yapılmış tercüme ve şerhidir.⁸

Şerhler mensur olabildiği gibi manzum da olabilmektedir. Esmâ-i Hüsnâ başlığını taşıyan eserler, Allâh’ın doksan dokuz ismini

⁵ Tunca Kortantamer, ‘Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi’, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi S. VIII, s.1.

⁶ Ali Nihat Tarlan, Edebiyat Meseleleri, İst.,1981, s.192.

⁷ Şârih: Metinleri inceleyerek anlayışı çerçevesinde okuyuculara açıklamaya çalışan kişiye denilir. Şârih şerh etmiş olduğu metnin ilgili yaşadığı devrin anlayışını da şerhine yansıtır. Çoğulu ‘Şürrâh’ tır.

⁸ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s.117.

açıklamaktadır. Kanûnî devrinde yazılmış olan yaklaşık sekiz yüz civarında beyitten oluşan Şerhü'l-Esmâü'l- Hüsnâ adını taşıyan eser, İlyas İbni İsa-yı Saruhânî (öl.967/ 1559) tarafından yazılmıştır.⁹

Türk edebiyatında XIV. Asırdan itibaren kırk hadis tercümelerine rastlanır. XV. yüzyıldan itibaren genişleyerek devam eden kırk hadis geleneğinde yazılan eserler tercüme adlandırmasıyla adlandırılırsalar da metot olarak şerhten bir farkı yoktur. Kırk hadis tercümelerinin hitap ettiği kitle orta sınıf okuyucu kitlesi olduğundan bu türde yazılmış eserlerde sadeliğe ehemmiyet verilmiştir. XVI. yüzyılda yazılmış olan on beş civarında kırk hadis tercümesi bulunmaktadır. Bu eserler Hazînî, Usûlî, Melâmî Dede, Fuzûlî, Nev'î, Latîfî, Mecdî, Âlî, Rihletî, Abdülmecid b. Nasuh, Âşık Nettâ'î, Selâmî Mustafa Efendi, Merdumî gibi sanatçılara aittir.¹⁰

XVI. yüzyılın birinci çeyreğinden itibaren şerh faaliyetinin arttığı görülmektedir. Yapılan şerhlerin büyük çoğunluğunu Arapça eserlere yazılan şerhler oluşturmaktadır. Türkçe şerhler ise genellikle didaktik, tasavvufî ve ahlâkî nitelikteki eserlere yapılmaktadır. Muammâ şerhlerinin yanında tek bir beytin veya bir eserin önsözünün şerhleri de yapılabilmektedir. "En fazla şerh edilen eserler: Kırk Hadis mecmuaları, evrâd mecmuaları, hilye-i nebî mecmuaları, Esmâ-i Hüsnâ risâleleri, Fıkh-ı Ekber, Füsûsü'l- Hikem, Mesnevî, Gülşen-i Râz, Bostân, Gülistân, Bahâristân"¹¹dir. XVI. yüzyılda yapılan şerhlerin hepsiyle ilgili nüsha tespiti ve içeriklerinin belirlenmesi ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınması gerekmektedir.

Surûfî, Osmanlı devletinin zirvede olduğu 16. yüzyıl içerisinde yaşamış olan büyük bir âlim ve şâirdir. Adı, kaynaklarda Mustafa bin Şa'bân es-Surûfî er-Rûmî şeklinde geçmektedir. Lakabı Muslihiddîn'dir; fakat Surûfî mahlasıyla meşhur olmuştur.¹²

Surûfî, tefsir, tıp, hadis, fıkıh, mantık, ilm-i nücum, edebiyât ve şerh gibi birçok sahada eser kaleme almış olan bir âlim ve edebiyâtçıdır. Arapça, Farsça ve Rumca'yı iyi bir şekilde bilen Surûfî hakkında, kaynaklar, geniş kültürlü bir insan olduğunu ifade etmektedirler.¹³ Şuarâ tezkirelerinde Surûfî'nin eserlerinin sayısı konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Evliyâ

⁹ Âmil Çelebioğlu, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁰ Abdülkadir Karahan: *İslâmî Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara, 1991, s. 161-205.

¹¹ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul, 2000, s. 25.

¹² Komisyon, 'Surûfî', *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi, İstanbul, C. XIV, s. 354.

¹³ Latîfî, Latîfî Tezkiresi, (Haz. Doç. Dr. Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 425.

Çelebi Surûrî'nin eserlerinin sayısının 150¹⁴ olduğunu ifade etse de şu ana kadar tespit edilen eserleri 35'i aşmamıştır.

Eserlerini Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde yazmış olan Surûrî, yapmış olduğu çalışmalarla Arap ve Fars dillerine olan hakimiyetini ortaya koymuştur. Eserlerinin çoğunu şerh ve haşiye çalışmaları oluşturmuştur. Surûrî müderrislik yaparken Arapça ve Farsça ilmi ve edebî eserlerin kavranması noktasında çabalar sarf eder. Yapmış olduğu şerh ve haşiyelerle derslerini bir te'lif eser haline getirmiştir. Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şuarâ'da Surûrî hakkında değerlendirmede bulunurken onun şerh ve muammâ konusundaki maharetine işaret etmiştir: "Gâh mu'ammâların müşkülleri anın halliyle gûşâyış bulurdu, gâh şâirlerin nihâl-i hayâlleri reşahât-ı sehâb-ı ıslâh u tashîh ile nümâyış bulurdu..."¹⁵

Mustafa b. Muslihiddîn Surûrî (öl.969/1561), XVI. Yüzyılın en velûd şâirlerinden birisidir. Dînî ve edebî birçok esere şerh yazmıştır. Şerh-i Hidâye, Şerh-i Merâh, Haşiye-i Tefsîr-i Kâdî Beyzâvî, Şerh-i Buhârî dînî ve ilmi nitelikteki şerhlerden bazılarıdır. Tıp ve gramer sahasında da birçok şerh Surûrî tarafından yazılmıştır. Edebî olarak şerh ettiği eserler şunlardır: Gülistân, Bûstân, Hâfız Dîvânı, Şebistân-ı Hayâl, Mu'ammâ-yı Câmî, Mu'ammâ-yı Âli ve Mesnevî'dir. Mesnevî'yi şerhinden sonra şâirih-i Mesnevî unvânıyla adlandırılmıştır.

1. Surûrî'nin Şerh Metodu

Metin şerhleri edebiyatımızda manzum ve mensur olarak ikiye ayırabiliriz. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de manzum ve mensur yapı iç içe bulunmaktadır. Mensur yapı ağırlığını hissettirmekle birlikte manzum parçalar da şerh edilmiştir. Metin şerhleri ve şerh metotları konusunda çalışmaları bulunan Tunca Kortantamer, 'Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi' adlı makalesinde şerh metotları hakkında şu açıklamaları yapar: "Bu tip şerhlerde öncelikle metin verilir. Sonra kelimeler ve kavramlar çok zaman dilbilgisi ağırlıklı olarak şerhine göre uzun veya kısa bir şekilde açıklanır. Onlarda saklı olan anlam dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılır. Daha önce bu konuda ileri sürülmüş fikirler varsa onlar zikredilir. Telmihler dünyası açıklanır."¹⁶

Şerhlerde belirgin bazı yöntemler olmasına rağmen her şerh, şâirihin kendi dünyasından birtakım unsurları taşıdığı bir araçtır. Şâirihin Arapça veya Farsça'ya vukûfu derecesinde gramer bilgileri yer alırken, tıpla ya da

¹⁴ Evliyâ Çelebi, Seyahâtname, İstanbul, 1314, C. I, s. 426.

¹⁵ Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şuarâ, M.Owens, London, 1971, Yk.153-b.

¹⁶ Tunca Kortantamer, 'Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi', Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1994, s. 3.

ilm-i nücûmla ilgilenmesi derecesinde de metnin içerisine astronomi ve tıp dahil olur. Her şerh şârihin birikimlerini ortaya döktüğü bir düzlemdir.

Surûrî, şerhte klasik bir yol izlemiştir. Önce metin verilmiş daha sonra metnin Türkçe'ye aktarımı yapılmıştır. Metnin daha geniş olarak açıklandığı ve yorumlandığı bölümler 'şan'at budur ki' başlığını taşıyan kısımlarıdır. Bu bölümde şerh edilen parça, gramer ve anlam açılarından detaylı bir incelemeye tabi tutulur. Anlamı güçlendirmek için kullanılan manzum parçaların teker teker anlamları verildiği gibi 'Terceme' başlığı altında belli aralıklarla tercümelemleri toplu olarak verilir. Surûrî'nin Şebistân-ı Hayâl'i şerh etmesinin bir sebebi, eserin kolay anlaşılır olmamasıdır. Mu'ammâ çözme konusundaki ustalığı bilinen Surûrî'nin bu eseri seçmesinin bir nedeni de eserin mu'ammâ dolu yapısı olsa gerektir.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'in girişinde, eserin şerhine geçmeden Surûrî, şerh metodunu bir mesneviyle ifade etmiştir.

Meşnevî

Nazm ü neşri bir şanâyi'dür şebistân-ı hayâl
Bikrdür hiç fıkır anı fetḥ etmek olmuştur muḥâl

Keşf ide anı yazup aqlâm-ı pür dânem benüm
Bendeñe emr eyledün çün anı sulṭânum benüm

Ḥatm idüp dibâce'i fetḥa rücû' etsem gerek
Gûş dut benden yaña şerḥa şürû' etsem gerek

Evvelâ ma'nâ-yı metni eylerüm rûşen beyân
Şâniyen her şan'atı kılsam gerek-keşf ü 'ıyân

Tâ ki herkes nefḥini görüp kuluñı ide yâd
Diye ḥaḳ kılsun Sürûrî cânını rahmetle şâd¹⁷

¹⁷ Bilal Elbir, *Surûrî'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i Metin-İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı,

Şebistân-ı Hayâl'de şerh edilen manzum parçalar mısra mısra ele alınıp Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eserin tamamında bu metot uygulanır: "hamd 'Hudây-râ ki çeşme-i mîm-i hamdeş deryâyîst der-hadd-i kemâl-i kerem hamd 'Hüdâyâ ki ânuñ hamdi mîmi çeşmesi bir deñizdür kemâl-i kerem haddinde."¹⁸ "Şâd-ı çeşm-i şanem ez-girye-i havfeş nem dîd Şanemiñ çeşmi şâdı anuñ korkısı ağlamasından nem gördi"¹⁹

Manzum yapılarda uygulanan yöntem mensur parçalarda da aynen uygulanmıştır:

"Ser ez-sücûd berdâşten vü be-ku'ûd nişesten mütezammin yâften feyz-i ni'met-i vüçûd-ı hâzret-i vâcibu'l-vüçûd est biniger ki çün ser ez-sücûd berdârî cûd yâbî. Başî sücûddan kaldırmak ve ku'ûda oturmak hâzret-i vâcibü'l-vüçûduñ vüçûdı ni'meti feyzini bulmağı mütezammindür. Nazar kıll ki çün sücûddan baş kaldırasın cûd bulursun."²⁰ "Sâ'ilî ez-mütebahhîrân-ı maverâ'ün-nehr mâ-cerâ mî-gered ki be-rivâyet-i yenâbî' vü muhiṭ çerâ bürke-râ ki deh der-deh kerân dâred hükm-i âb-ı deryâ be-rû-yı cereyân dâred güft gayr-ı in ma'nî âşinâ-yı her cüyâ nist ki deh der-deh ez-rû-yı şümâr deryâyîst. Bir sâ'il Mâverâ'ün-Nehr mütebahhîrlerinden mâ-cerâ ider idi ki yenâbî' ve muhiṭ rivâyeti ile bürkeye ki 'aşrûn fî 'aşr kenârı vardır. Deñiz şuyı hükmünüñ anuñ üzerine cereyânı vardır didi. Bu ma'nîñ dibi her arayıcınıñ âşinâlığı değıldür ki deh der-deh şağış yüzünden deryâdur"²¹

Surûî daha fazla açıklama ihtiyacı lüzumu duyduğu manzum veya mensur parçaları 'şan'at budur ki' başlığı altında ele alır ve açıklar. Buralarda anlam ikinci kez vurgulanmıştır. "Gayn pûşîş est vü gîşân vü lâm şaḥş-i insân vü sîn-i ğusl erre ki pûşîş vü hicâb cenâbet ez-cenâb-ı muḳaddes hâzret-i rahmân be-ân pâk ez-beden-i insân münḳatî' ü mürtefi' mi-şud. Gayn örti ve bürünmekdür ve lâm şaḥş-ı insândur ve sîn ğusl bıçkudur ki örti ve hicâb bu'd-ı cenâb-ı muḳaddes hâzret-i rahmân ol bıçku ile pâk olur. Beden-i insândan kesilüp mürtefi' olur. Şan'at budur ki ğusl lafzında olan gayndan murâd gayn-ı melfûzîdür ki bürünmek ve maḥbûb olmak ma'nâsınadır. Ve ğusl lafzında lâm şaḥş-i insândur sîn ortada fâşıla olmasa gayn lâm üstünde olur idi. Lâ-cerem sîn erre gibi faşl ve kaṭ' eyledi. Eğer sîn mâ-beynde olmasa cenâb-ı muḳaddesden cenâbete ya'ni ba'd kesilmez idi."²²

Doktora Tezi, İzmir, 2003, s. 107.

¹⁸ Elbir, a.g.e., s. 103.

¹⁹ Elbir, a.g.e., s. 104.

²⁰ Elbir, a.g.e., s. 156.

²¹ Elbir, a.g.e., s. 157.

²² Elbir, a.g.e., s. 160.

Surûrî, çok uzun açıklamalar yapma gereği hissettiği bölümlerde, kullanmış olduğu ‘şan’at budur ki’ ibaresinden başka ‘şan’ata nazar başlığıyla ikinci bir başlık daha kullanır. ‘Şan’ata nazar’ ibaresini kullandığı yerlerde genellikle gramere yönelik açıklamalar yapmıştır. “Şan’at budur ki yekî murâd zurefâ lafzında olan elifdür. Âb önünde olduğu gibi ol elif fâliz kenârındadır ki fâ’-i mektûbîdür ve hıyâr lafzının efrâfı ya’ni iki cânibinde olan harfler hâr lafzıdır ve istirâhat lafzını iki cüzden mürekkeb i’tibâr eyledi. Biri ist biri râhatdur ve râhât cüz’-i şânî ve âhir olduğu için dâmen-i istirâhat didi. Ve rû-yı kâhrdan murâd kâfdur. Andan lafz-ı dehân açılıcak ya’ni ol bunun içine giricek dihkân olur. ‘Harbûze lafzının âkıbeti ya’ni âhiri büzedür ve lafz-ı bâ-direng ma’nâya nazar iki lafzdan mürekkebdür. Biri bâ lafzıdır biri direng lafzıdır. Şan’ata nazar lafz-ı müfreddür şın hıyâr ma’nâsına. Ve elif lafz-ı hayrda olıcak hıyâr olur. Yâ der-miyân-ı hâr lafzında yâdan murâd mektûbîdür. Ol ki hâr lafzında hıyâr olur. Ama yâ ez-gülû-yı hâr lafzında yâdan murâd melfûzîdür. Ol ki hâr lafzında ola hıyâr olur.”²³

Şârih, açıklamalarını yaparken anlam ve gramer açısından açıklamak istediği özellikleri derecelendirerek anlatmıştır. Şerhin içerisinde sık sık karşımıza çıkan bu yöntem sistematik bir özelliği yansıtır. “Şan’at budur ki emrûd lafzının medlûlî tãnbûra müşâbih olduğu mülâhaza ile evvelâ bir cüzi rûd olmak i’tibâr idüp rûdist didi. Şâniyen rûd lafzında rû lafzı vardır bir rûyîş didi. Şâlişen ma’nâ mülâhazası ile rûduñ yüzi üzre ya’ni saz kirişinde olan perdeler kâşd idüp ta’addî fikri ile hûrûf-ı teheccî hasebince elifden mîme varınca didi. Râbi’an emrûd lafzında rû üzre olan harfler elif ve mîm idüğün i’tibâr eyleyüp ez-elif tâ mîm perde-beste end didi.”²⁴

Surûrî’nin açıklamalarında sık sık geçmişe yönelik atıflar vardır. ‘Bundan evvel beyân olundu, yukarıda beyân olundu’ şeklindeki açıklamalarıyla okuyucuyu uyaran Surûrî, ilk defa açıkladığı unsurlarla ilgili olarak da ‘şimdi beyân olundu’ ifadesini kullanmıştır. “Şan’at budur ki güneşden murâd ‘ukâr lafzında olan ‘ayndur. Nitekim bundan evvel beyân olundu”²⁵ “Nitekim yukarıda beyân olundu ve şan’ata nazar harf-i dal murâddur”²⁶

Şerhlerde şârihler şerh ettiği metinde ele alınan konuyla ilgili kendi düşüncelerini, yaklaşımlarını dile getirirler. Şârihlerin bu değerlendirmeleri yaşadığı devrin kültürel özelliklerini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Şârihlerin vermiş oldukları bilgilerden hareketle birçok kelime ve

²³ Elbir, *a.g.e.*, s. 303.

²⁴ Elbir, *a.g.e.*, s. 299.

²⁵ Elbir, *a.g.e.*, s. 315.

²⁶ Elbir, *a.g.e.*, s. 111.

kavramın anlamı öğrenilip geçmiş dönemlerde yazılmış metinlerin anlamlandırılması kolaylaşacaktır. Surûî şerhinde bu tarz bilgiler bulunmaktadır. “Şan’at budur ki şabâhat lafzını iki cüzden mürekkeb eyledi ki biri şabâ biri hatdur. Ve bir i’tibâr daği eyledi ki yüzi şab ve âhiri hatdur. Ol ki i’tibârda cüz’-i evvel ki şabâdur. Feth-i şâd ile olıcağ şark yeli demek olur. Aña binâ’en bâd-ı civânî didi. Ve kesr-i şâd ile olıcağ oğlanlık demek olur. Anuñ içün güdegî didi. Ve ikinci i’tibârda yüz ki şabdur ‘âşık ma’nâsınadır. Bunuñ içün yüz örterler didi. Ve her bir i’tibârda cüz’-i şânî ve âhir hatdur. Ta’cîle ve budağdan yaprağı el ile sıyrup yolup gidermeğe dirler. İki ma’nâ mülâhazası ile be-zûdî berg-i vişâl ez-gülbün-cemâl tırâş kunend didi. Ve şabâ meyl ma’nâsına daği ve şabâhat lafzınıñ cüz’-i evvelidür. Buña binâ’en ba’d ez-tamâmî ki meylest didi. Zîrâ cüz’-i evvel tamâm olmayınca cüz’-i şânî bulunmaz. Pes hat ki vişâl yaprağın koparmak murâd idindi. Ba’de vücûd bulur.”²⁷

Surûî, Türkçe karşılıkları verdikten sonra konuya uygun Arapça ve Farsça beyit, kıt’a, mesnevî ve rubâ’î örnekleri verdiği gibi Türkçe beyit örnekleri de vererek konuyu pekiştirir. “Daği hâdim tâ cümleññ dem nefsi delîlin dil ile qabûl etmeye hâm olur. Şan’at budur ki delîl ve dâl müterâdifândur ve bunda harf-i dal murâddur. İmdî dem lafzınıñ dal harfi dilde ya’ni hâdim lafzınıñ içinde olıcağ hâm olur. Eğer ol dal olmasa hâm olur. Kıt’a:

Ser-i mürîd be-püşest ez-hayâ vü edeb.

Mürîdün başı öñdedür hayâ ve edebden.

Zi-zîr eğer be-zeber şud sereş merîd bûd.

Aşağıdan eğer yukarı oldu anuñ başı merîd olur.”²⁸

Arapça ve Farsça olarak yazılan şiirlerin şairleri belirtilmediği gibi Türkçe olarak yazılan beyitlerin şairleri de zikredilmez.

“Nizâmî nazmını ağız ile hatm it

Ki kamu nesnenün şonî ‘ademdür.”²⁹

Surûî’nin şerhe başlamadan önce Şebistân-ı Hayâl’in birçok nüshasına bakarak değerlendirmeler yaptığı anlaşılmaktadır. Şerh içerisinde sık sık bu nüsha farklılıklarına göndermelerde bulunmuştur. “*Faşlün fı’l-kuzâtî ve mâ yünâsibühüm*. Lafz-ı kuzât hatm-i kâf ve tahfif-i zâd ile cem’-i kazıdur. Zâmir-i müzekker bu cem’a münâsibdür ve ba’z vâkı’ olan ve mâ

²⁷ Elbir, a.g.e., s. 337.

²⁸ Elbir, a.g.e., s. 219.

²⁹ Elbir, a.g.e., s. 329.

yünâsibühâ lafzı zamîr-i te'nîs ile ğayr münâsibdür."³⁰ "*Faşlün fi's-sülûki ve ħirfetihî ve mâ yete'alleku bihâ*. Ba'z nüshada ve mâ yünâsibühâ vâkı' olmuş."³¹ "*El-bâbü's-sâbi' fi'l-müştehiyyâti ve fihî fuşûlün faşlün fi eşnâfi't-âmi*. Ba'z nüshada 'ünvân faşlün fi'l-ezyâki ve'l-e'tâmi ve eşnâfi't-âmi vâkı' olmuş."³²

Surûfî şerh içerisinde sık sık ayet ve hadislerden yararlanarak konuyu açıklamaya çalışmıştır. Şebistân-ı Hayâl dînî özellikleri ağır basan bir eser olduğu için ayet ve hadis kullanılması anlamı açmak için bir gereklilik olmuştur. Ayetleri kullanırken bazen 'Hak Te'âlâ'nın kavlinde olduğu gibi' ifadesiyle geçişler yapılmıştır. Ancak hiçbir geçiş yapılmadan doğrudan ayetin verildiği bölümler de eserde yer almıştır. "Hak Te'âlânın kavlinde *lâ terâ fihâ fvecen velâ emten* inhişâz ve irtifa' ma'nâsınadır. İmdi lafz-ı emete ki hatm-ı hemze ve feth-ı mîm-i müşeddede iledür. Âmet harflerini câmi' olduğu itibârî ile refi'ü'l-kıymetdür."³³ "Öyleye erkân-ı islâmdan beyân-ı zekât *len tenâlü'l-birra hattâ tünfiķû mimma tuħibbûne* okur ve elif-i şânî târik-ı haccuñ istiṭâ'atı başında elifdür."³⁴ "Lâ-büd 'âlâmet-i imsâk ve iğlâl-i yeddür ke-ennehü *velâ tec'al yedeke mağlûleten ilâ unıķike* âyetinün ḫilâfın dutar. Ve şâniyen elif mebsûṭ ve memdûd olduğu için 'âlâmet-i başṭ ve 'aṭâdur. Gûyîyâ *velâ tesbuḫâ külle'l-baṣṭi* âyetinün zıddın gösterür."³⁵

Hadisler metin içerisinde 'Resûla'llâh 'aleyhi's-selâm buyurmuşdur' şeklinde verildiği gibi hiçbir giriş yapılmadan doğrudan da verilmiştir. "Şan'at budur ki mü'min bihi lafzı ile işâret ider eşyâ'-i sitteye ki resûla'llâhi 'aleyhi's-selâm buyurmuşdur. *El-îmânü en tü'mine bi'llâhi ve melâ'iketihî ve kütübihî ve rûsulihî ve'l-yevmi'l-âḫiri ve tü'mine bi'l-ḳaderi ḫayrihi ve şerrihi*."³⁶ "Ṭabâyi'i'n-nâs mütefâvitdür. Nitekim Resûl 'a.m. buyurur: *En-nâsü me'âdinün ke-me'âdini'z-zehebi ve'l-fidḳati*."³⁷

Ayetler ve hadisler dışında sahabenin ya da önemli bazı şahısların sözleri de şerhte Surûfî tarafından kullanılmıştır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de yararlanılan kaynak olarak sık sık Sıhah adlı sözlüğün adı geçer. Cevherî'ye³⁸ ait olan 'Sıhah-ı Lugat' adlı eser şârihlerin çokça başvurdukları

³⁰ Elbir, a.g.e., s. 199.

³¹ Elbir, a.g.e., s. 218.

³² Elbir, a.g.e., s. 303.

³³ Elbir, a.g.e., s. 114.

³⁴ Elbir, a.g.e., s. 146.

³⁵ Elbir, a.g.e., s. 276.

³⁶ Elbir, a.g.e., s. 147.

³⁷ Elbir, a.g.e., s. 229.

³⁸ Cevherî İsmail b. Hammâd (öl.400 /1009'dan önce). Aslen Türk olup Farab'da doğmuştur. İnci, yakut, elmas gibi değerli taş yapımı ticaretiyle uğraşan kimse manasına gelen Cevherî nisbesiyle anılmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: Kitâbü 'Arûzi'l-Varaka, Kitâbü'l-Kavâfi

kaynak sözlüklerden birisidir. Arap sözlükçülüğünde önemli bir yere sahip olan Sıhahu'l-Luga, sahih kelimeleri ihtiva etmesi açısından da ayrı bir önem arz eder.³⁹

Surûî, şerhinde yer verdiği manzum parçaların teker teker tercümelerini yaptığı gibi 'Terceme' başlığı altında toplu olarak tercümelerini tekrar verir. Toplu olarak yaptığı tercümelerinde gramer yapısına bağlılığı daha azdır.

"Zâhid zedest der-dileş âhî zi-sûz-ı hâk.

Zâhid urmuşdur gönlünde âhî hâk harâretinden."⁴⁰

Aynı metnin tercümesinde gramer yapısına bağlı kalmadan hareket eder.

"Terceme: Zâhid ki sûz-ı hâkla dil içre âh ider."⁴¹

Şerhte yer yer okuyanlara seslenir tarzda ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadeler samimi bir üslup taşırlar. "Şan'at budur ki çün kitâb-ı şebistân hâtimeye irdi. Bu münâsebet ile hayât hatm olmağı tezekkür idüp ve anı şebistân kitâbına teşbîh kılup ve anuñ hatm olduğı demin zıkr idüp ân-dem diyüp bunda şan'at beyân eyledi."⁴²

Surûî Şebistân-ı Hayâl Şerhi'nde Arapça ve Farsça metinlerin Türkçe'ye aktarılmasında genellikle kurallı bir cümle yapısı kullanmıştır. Ancak bazı metinler kelime kelime çevrilmesi yolu tutulduğundan bu tür çevirilerde kurallı cümle yapısı bozulmuştur. "*Fi'l-ḥuldi tükşefü li'r-râcîne esbâbân*. Cennetde açar ricâ idenlere sebebler."⁴³ "*Ḳad zâbe cerîmü'l-cürmî taḥte senâ'ihâ*. Taḥkiḳ eridi cürm ya'ni günâh ceremi ya'ni cüşsesi ânuñ ziyâsı altında."⁴⁴

Surûî şerh içerisinde manzum ve mensur ifadelerin açıklanması esnasında yer yer tekrara düşmüştür. Türkçe'ye aktardığı metinle 'şan'at budur ki' şeklindeki ibareyle başlayan açıklama cümlesi arasında bazen bir fark bulunmaz. Bu tür durumlar şârihin anlamı genişletmekte sıkıntı yaşadığının birer göstergesidirler.

"Şâd şalât ki muḳaddem âmede meş'arest bedân ki der-namâz çeşm-i şıdḳ pîş-i ḥod mi-bâyed daşt ü lât-ı hayâlât-ı fâsid ez-ḳafâ güzâşt. Şâd şalât ki muḳaddem gelmişdür anı meş'ardür ki namâzda şıdḳ gözün kendü öñünde

ve Tâcü'l-Luga. Hulusi Kılıç: Cevherî, İslam Ansk., TDV. Yay., C. VII, İst., 1993, s. 459.

³⁹ Hulusi Kılıç, a.g.e., s.459.

⁴⁰ Elbir, a.g.e., s. 217.

⁴¹ Elbir, a.g.e., s. 217.

⁴² Elbir, a.g.e., s. 372.

⁴³ Elbir, a.g.e., s. 125.

⁴⁴ Elbir, a.g.e., s. 125.

dutmak gerek ve hayâlât-ı fâsid şanmanı eñseñden kıvırmak gerek. Şan'at budur ki şalât lafzında şâd muqaddem olduğı bunı meş'ardür ki şıdık çeşmi ki şaddur muqaddem ve öñde gerekdür ve şalât lafzında şâddan şofıra lât lafzıdır. Lât ki büt adıdır. İmdi hayâlat-ı fâside bütleri kâfâda olup terk olunmak gerek.”⁴⁵

2. Hurûfilik Yansımaları

Harflere sayısal anlamlar yükleyerek metinleri yorumlama işinin tarihi eskillere dayanmaktadır. Eski zamanlardan itibaren tabiatta varlığı kabul edilen gizli güçler harflerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Hurûfilik diye de adlandırılan bu anlayış, kültür ve edebiyatımızı çok fazla etkilemiştir. İslam dünyasında II. (MVIII.) yüzyılda aşırı Şiîler'den Mugîre b. Saîd el-İclî Allâh'ı harflere benzetmiştir.⁴⁶ Hurûfliğı sistemli bir hale getiren Fazlullah-ı Hurûfî olmuştur. Fazlullah'ın üç eseri vardır: Câvidânnâme, Muhabbetnâme ve Aliyyü'l-A'lâ tarafından şerhi yapılmış bir şiir ve Arşnâme adlı eser.⁴⁷ Hurûfilik inancına göre kainat yorumlanırken merkezde daima insan vardır. Bu fırkanın inancına göre ruh bedeni terk ettikten sonra âhiretin varlığı, cennet ve cehennem önemli bir tartışma konusudur. Anadolu ve Bağdat Hurûfleri'nin önemli bir kısmı ölümden sonra hayat olmadığına inanırlar. Hurûfliğin esasını oluşturan yapıyı kavrayan insanın üzerinden dinî sorumlulukların kalkacağına inanmışlardır.⁴⁸

Hurûfilik inancına göre Hz. Muhammed yirmi sekiz harfle konuşmuştur ve Arapça'da da yirmi sekiz harf vardır. Kur'ân-ı Kerîm de bu harflerden meydana gelmiştir. Farsça'da otuz iki harf vardır. Fazlullah'ın Câvidânnâme adlı eseri otuz iki harfle yazılmıştır. Farsça'daki bu dört harfin yerini Arapça'da lam elif harfi almıştır. Lam elif harfi bu dört harfin kâim-i makâmıdır.⁴⁹

Akla büyük bir önem veren hurûfilik harflerin tamamında yaratıcının kendisini açıkladığını savunur. Bâtınî düşünceyle çok yakın bir ilişkisi olan hurûfilik Kur'an-ı Kerim'i de kabalistik yaklaşımla değerlendirir. “Hatta Fazlullah her atomun konuşan bir dil olduğunu söyler. Aynı zamanda her namaz kılanın rekat sayısı ve namazların kendi sayısı, organlar, insanın yüzü vs. için büyük, tek varlık bütünlüğüne ait nominalizmin bir türü içinde sebepler açıklanmıştır.”⁵⁰

⁴⁵ Elbir, *a.g.e.* s. 155-156.

⁴⁶ Hüsamettin Aksu, Hurûfilik, İslam Ans., C. XVIII, TDV. Yay., İst., 1998, s. 408.

⁴⁷ A. Bausanî, Hurûfilik (Çev: Yrd. Doç Dr. Nezahat Öztekin), Ege Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C. VII, İzmir, 1992, s. 358.

⁴⁸ Hüsamettin Aksu, *a.g.e.*, s. 409.

⁴⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, Hurûfilik Metinleri Kataloğı, TTK. Basımevi, Ankara, 1989, s. 18.

⁵⁰ A. Bausanî, *a.g.e.*, s. 361.

Fazlullah'ın en tanınmış müritlerinden birisi de Seyyid Nesîmî'dir. Fazlullah'ın damadı da olduğu rivayet edilen Nesîmî, Hurûfliği Anadolu ve Rumeli'de yayma konusunda çok çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda Nesîmî Bektâşî velîleri ve yedi Bektâşî arasında satılmıştır.⁵¹

Hurûfilik, XV. yüzyılda Osmanlı sahası içerisinde de kendisine yayılma alanı bulmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in hurûfliğe temayülü olduğunu ve bu öğretilen etkilendiğini kaynaklar belirtmişlerdir. Fatih döneminde Edirne'de Fâhru'd-dîn Acemî tarafından verilen bir fetvayla Hurûfler diri diri yakılmıştır. Kânûnî Sultan Süleyman döneminde de Hurûfler, Osmanlı ülkesinden sürülmüşlerdir.⁵²

Türk edebiyatı ve kültüründe bazen hurûfî olmayan müelliflerin eserlerinde de hurûflik kültürüyle karşılaşılabilir. Bu tür eserlerin ya da müelliflerin değerlendirilmesinde dikkatli olmak gerekmektedir. Surûfî'nin hurûfliği bir din gibi benimsediğine dair, kaynaklarda herhangi bir kayda rastlamadığımızdan sadece şârihin bu konulara ilgisi olduğu söylenilebilir.

Abdûlbakî Gölpinarlı, hurûfliğin Türk tasavvuf edebiyatına ve özellikle de Mevlevîliğe de tesiri olduğunu ifade eder. "Ağa-zade Mehmed Dede (959 H. 1652-1653), Siyâhî Dede (1122 H. 1710), Esrar Dede (1211 H. 1796-1797), hatta Huseyn Fahreddin Dede (1329 H. 1911) gibi Mevlevî büyüklerinin şiirlerinde hurûflik temlerinin bu tesiri gösterdiği meydandadır."⁵³

Harfler tek başına bir simge olmaktan çok kendisiyle ifade edilmeye çalışılan dilin anlam özelliklerini de yansıtır. Bundan dolayı Dîvân şiirindeki harf simgeciliğini çözebilmek için Arapça'nın gramer özelliklerini de bilmek gerekir.⁵⁴ "Dînî, tasavvufî ve lâdînî edebiyatımızda, harflerle ilgili husûsiyet ve malzemelerle az çok karşılaşmaktayız. Dolayısıyla bu tür eserlere, layıkıyla nüfûz edebilmek için harflerle alakalı çeşitli hususların bilinmesi, onlara ayrı bir dikkatle bakılması gerekmektedir."⁵⁵

Mısır ve Hint medeniyetlerine dayanan evrensel gerçeklerin sırrına ulaşmayı hedefleyen harf sembolizmiyle ilgilenenlerin başında Muhyiddin İbnü'l-Arabî gelir. Fütûhât adlı eserinde bu konuyla ilgili geniş açıklamaları vardır.⁵⁶ Ebced hesabı yoluyla dînî gerçeklerin sırrına ulaşmak hedeflenmiştir. Şebistân-ı Hayâl'in müellifi eseri ebced sistemine göre kurduğu için eseri anlamada rakamların önemi çok fazladır.

⁵¹ İrene Melikoff, Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, (Çev: Turan Alptekin), İst., 1999, s. 164.

⁵² Abdûlbakî Gölpinarlı, a.g.e., s. 29.

⁵³ Abdûlbakî Gölpinarlı, Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, İstanbul, 1997, s.160.

⁵⁴ Dursun Ali Tökel, Dîvân Şiirinde Harf Simgeciliği, Ankara, 2003, s. 27.

⁵⁵ Amil Çelebioğlu, "Harflere Dair", Milli Kültür Dergisi, Haziran 1980, s. 62-65.

⁵⁶ Mustafa Uzun, Ebced, İslam Ans., C. X, TDV. Yay., İst., 1994, s. 69.

*"Kilk der-şesâb 'ayn est vü işâretest bedân ki muhâsib ki nergis dîde-i nûr-bîn ber-kilk gumâred tâ be-vâsıta-i kilk hurde-i 'ayn hâşıl âred. Kilk şesâbda 'ayndur ve işâretdür aña ki muhâsib ki nergis dîde-i nûr-bîn kilk üzre havâle ide. Tâ kilk vâsıtası ile hurde-i 'ayn hâşıl getüre. Şan'at budur ki kilk lafzınuñ harfleri şesâbda cem'an yetmişdür 'ayn dañi şesâbda aña yetmişdür. Muhâsib ki dîdesini kilk üzre duta 'ayn-ı hurde-bîn belki hurde-i 'ayn hâşıl ider."*⁵⁷

Surûî, dînî ve tasavvufî yapıların çözümlenmesi noktasında da harflerin sayısal değerlerinden yararlanmıştır. Bu açıklamaları yaparken çoğu kez Fettâhî'nin yazdıkları yönlendirici olmuştur.

*"Hadd-i nişâb-ı zekât-ı nukre ki ez-dü şad pencest şadağa est maqbûl ü muvâfık lafz-ı sıdık ber-an delîl-i şâdıkest ki şâd ü dal mürekkebân şad vü kaf müfreden şadest vü hâ penc der-'aded. Gümüş zekâtı nisâbınuñ haddi iki yüzden bişdür şadağadur maqbûl ve muvâfık lafz-ı şadağa bunuñ üzerine delîl-i şadıkdur ki şâd ve dâl mürekkebân şaddur ve kaf müfreden yüzdür ve hâ bişdür 'adedde. Şan'at budur ki lafz-ı şadağada üç cüz mülâhaza olur. Bir cüzi şâdla dâl terkibi ki şaddur. Ya'ni yüz ve bir cüzi kâfdur ki şesâbda yüzdür. Öyleye iki yüz oldı ve bir cüzi hadur ki şesâbda bişdür. Öyleye iki yüzdür hem gümüşde bişdür hem gümüş zekât gerek idüğüne bu delîldür."*⁵⁸

Şebistân-ı Hayâl'in düzenlenmesinde sayısal değerlerin etkisinin bir yansıması da eserin adıyla sayılar arasında kurulan ilişkidir.

*"Ve ez-hatm-ı ebvâb-ı în şebistân ki ber-harf-i hâst ümîd hest ki hatm-i şebistân-ı hayât ber-hâ-yı sabâh-ı necâh ü felâh bâşed. Bu şebistânüñ bâbları hatminden ki ha harfi üzredür ümîd vârdur ki şebistân-ı hayât hatmi necât ve halâş sabâhı hâsı üzre ola. Şan'at budur ki harf-i hâ şesâbda sekizdür bu kitâbuñ bâblarınıñ hatmi dañi sekiz olup öyleye bâblarınıñ hatmi dañi sekiz olur câ üzre olup hayât-ı şebistânüñ hatmi dañi harf-i hâ üzre ola ki ol hâ necâh felâh sabâhı hâsıdur."*⁵⁹

Şerhte kelimelerin şekil özellikleriyle metnin genel anlamı arasında bir bağ kurularak açıklanması yoluna gidilmiştir. Fettâhî'nin yazdığı metinlerin bu anlamları bulmaya yardım eder mahiyette olan örnekleri bulunsa da, mu'ammâ fennini bilmeyenlerin metinleri çözmesi mümkün değildir.

"Ey dervîş elif-i âh resenest vü halka-i hâ çenber tâ-bedân çenber vü resen cânhâ-yı zâlimân-râ der-çenber-i hulûk keşed vü bâ-pişvâr-ı günâh fî cidihâ hablûn min mesedi ez-resen mû-yı şırât der-halka-i câh-ı veyl

⁵⁷ Elbir, a.g.e., s. 185.

⁵⁸ Elbir, a.g.e., s. 164.

⁵⁹ Elbir, a.g.e., s. 143.

efgened. Ey dervîş elif-i âh ipdür ve hâ halka-i çenber bu çenber ve iple zâlimlerüñ cânların boğar çenberinde bağlamuş çeke. Ve günâhuñ arka yöni ile fi-cîdihâ hâblün min mesedi şırât kıli reseninden veyl kapusı halkasına bırağa. Şan'at budur ki âh lafzınıñ elifini ipe ve hâsını içi açık şöyle () yazılıcak çenbere teşbîh ider ve boğaz dâyiresinde dañi çenbere teşbîh ider. Ol buña bağlanup çeke dir ve şırât kıl gibi belki dañi incedür. Ve kıldan ip ururlar anuñiçün ez-resen-i müy şırât dir ve kapu ağzın dañi halkaya teşbîh idüp halka-i câh veyl dir.”⁶⁰ “Çün zi-ğalb âyed nümâyed deh eşer. Çün ğalbden gele gösterür on eşer. Şan'at budur ki rağam ğesâbında bir kitâbda elif gibidür. Öyleye âh lafzında elif bir ve hâ şıfır şüretidür ve bu ğalb olıcak şöyle () olur ki on rağamıdır. Ve ğalb ile on olmağda işâret vardur ki âh ğalbden gelicek eşeri on olur.”⁶¹

Sonuç

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de Surûrî, klasik bir metin şerhi yöntemine başvurmuştur. Öncelikle metin verilmiş; arkasından metin yüzyılın Türkçe’sine aktarılmıştır. Şârih daha fazla açıklama yapma gereği duyduğu bölümleri de ‘san’at budur ki’ başlığı altında ele almıştır. Surûrî, Arapça ya da Farsça’dan dilimize aktarılan bölümlerde metne sadık kalmayı tercih etmiştir. Gramer anlama sıkı sıkıya bağlı olan Surûrî, manzum parçaların toplu olarak tercümesini verdiği ‘Terceme’ başlığı altındaki bölümlerde sanatlı bir dil kullanmıştır.

Surûrî, şerhinde metne bağlı kalarak şerh etme yolunu seçmiştir. Surûrî’nin metin şerhinde gramer anlama ve metne bağlı kalmasının sebeplerinden en önemlisi eserin yapısıdır. Şebistân-ı Hayâl, muammayla ilişkisinden dolayı zor anlaşılır bir eser olarak bilinmektedir. Surûrî’nin mu’ammayla yakın ilişkisi olmasına rağmen, zoraki te’villerden kaçındığı görülmüştür. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de bazı parçalar, sadece Türkçe’ye aktarılacak şekilde bırakılmıştır. Şârih’in metne açılım getirmekte zorlandığı bu tür örneklerde eserde rastlanmaktadır.

Hurûfilik İslam kültür ve edebiyatını çokça etkilemiş bir akımdır. Fars ve Türk kültüründe derin izler bırakan bu akıma heterodoks anlayışların içerisinde daha fazla rastlamak mümkündür. Şerh içerisinde Hurûfilik anlayışının yansımaları edebî çerçeve içerisinde kalmıştır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de, Surûrî, Fettâhî’nin çizdiği çerçeveyi aşmamayı tercih etmiştir. Bu yüzden şârihin devriyle ilgili, ele aldığı konularla ilgili kişisel değerlendirmeleri eserine fazla yansımamıştır.

⁶⁰ Elbir, *a.g.e.*, s. 182.

⁶¹ Elbir, *a.g.e.*, s. 182.

KAYNAKÇA

AHTERİ, Mustafa Bin Şemseddin, *Ahterî Kebîr*, Matba'a-i Amire, İstanbul, 1310.

AKSU, Hüsamettin, "Hurûflilik", *İslam Ansiklopedisi*, C. XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.408.

AŞIK Çelebi, *Meşairü's-Şu'ara or Tezkere of Aşık Çelebi*, (By. G.M. Meredith Owens), Printed For The Trustees, England 1971.

BAUSANİ, A., "Hurûflilik", (Çev. Yrd. Doç. Dr. Nezahat Öztekin), *Ege Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. VII, İzmir 1992, s.357-361.

BİLGE, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.

ÇELEBİOĞLU, Amil, *Kânûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1984.

ÇELEBİOĞLU, Amil, "Harflere Dair", *Milli Kültür Dergisi*, Haziran 1980.

ELBİR, Bilal, *Sururi'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i Metin-İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2003.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. I, Matba'a-i Amire, İstanbul 1314.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Hurûflilik Metinleri Kataloğu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1997.

İZGİ, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde Riyazi ve Tabii İlimlerin Eğitimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

KARAHAN, Abdülkadir, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

KORTANTAMER, Tunca, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994, S. VIII, s.1-10.

Latifi, *Tezkiretü's-Şu'ara*, (Haz. Doç. Dr. Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

MELİKOF, İrene, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999.

TARLAN, Ali Nihad, "Metinler Şerhine Dâir", *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981.

TÖKEL, Dursun Ali, *Dîvân Şiirinde Harf Simgeciliği*, Hece Yayınları, Ankara 2003.

UZUN, Mustafa, "Ebced", İslam Ansiklopedisi, C. X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.